

NÂDIRÎ DİVANİ'NDA YER ALAN NA'T VASIFLI GAZELLER*

Na'ts Written In The Form of Gazel In The Divan of Nadiri

Esma POLAT¹

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında, Hz. Muhammed'i övmek üzere yazılan şiirlere na't adı verilir. Na'tlar, başta kaside nazım şekli olmak üzere, divan şiirinin bütün nazım şekillerinde kaleme alınmıştır. Gazel, daha çok lirik konuların işlendiği bir nazım şekli olması dolayısıyla, gazel nazım şeklinde yazılan na'tlar, diğer şekillerde yazılanlara göre şairin duygularını daha derinden hissettiren bir mahiyet taşımaktadır. 17. yüzyıl divan şiirinin önde gelen şairlerinden olan Ganîzâde Nadirî, Divanında yer alan na't türündeki dört adet gazeli ile gazel nazım şeklinde yazılmış na'tların önemli örneklerini ortaya koymuştur. Nadirî'nin na't vasıflı gazellerinden üçü; makta beyitlerinin benzer olması, aruz vezninin aynı kalıpla kaleme alınmış olmaları ve üsluplarındaki benzerlik gibi nedenlerle bir terki-i bendin farklı bendleri zannedilmiş; bazı önemli na't mecmualarına terki-i bend olarak kaydedilmiştir. Bu durum, na'tlar hakkında yapılan ilmî çalışmalarda bu na'tlar hakkında yanlış bilgi verilmesine neden olmaktadır. Makalemizde, hem bu bilgi yanlışlığı giderilmeye çalışılmakta hem de Hz. Muhammed'i anlatan ve öven şiirleri ile tanınan Nadirî'nin gazel şeklindeki na'tları tahlil edilerek dikkatlere sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nâdirî Divanı, divan şiiri, na't, gazel, Hz. Muhammed

ABSTRACT

In classical Turkish literature, the poems written to praise the Prophet Mohammad are called na'ts. The na'ts, beside being written in kaside form are written in all poetic forms of Divan Poetry. Since the gazel is a poetic form in which lyrical subjects are dealt with, the na'ts written in this form are of a nature that reflect the poets' emotions on a deeper level than the ones written in other poetic forms. Nadiri, one of the prominent divan poets of the 17th century, wrote four na'ts in gazel form. These na'ts in the poet's Divan are very beautiful examples of the na'ts written in the form of gazel. Three of Nadiri's na'ts which featured gazels were recorded as part of a na't which was written in the form of terki-i bend in some prominent na't mecmua's because in these three gazels' makta couplets, aruz prosodies and the arrangement of the contents are resemblant to each other. Because of these records, we are misled about these na'ts in academic studies on na'ts. In this article, this misinformation has been corrected and Nadiri's na'ts written in the form of gazels are analyzed and presented to the attention of researchers.

Keywords: Divan of Nâdirî, divan poetry, na't, gazel, Prophet Mohammad

GİRİŞ

Na't, "bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma; güzel sıfatlarla övme" anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Bu kelime, edebî bir terim olarak Türkçeye yerleşmiş ve Hz. Muhammed'i övmek için yazılan şiirlerin genel adı olmuştur. Diğer peygamberleri, aşere-i mübeşşereyi, dört halifeyi, mezhep imamlarını, bazı tasavvuf büyüklerini övmek için yazılan şiirlere de na't denilmiş olmakla birlikte bu kelime edebiyatımızda yaygın olarak Hz. Muhammed'i övmek için yazılmış şiirler için kullanılmıştır (Yeniterzi, 1993:1-2).

Kur'ân-ı Kerim'de mü'minlere hitaben "Allah ve melekleri Peygamber'e çokça salât ederler. Ey iman edenler, siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selam verin." (33/56) buyurulmuştur. Bu hitaba mazhar olan mü'minler, Hz. Peygamber'i sanatlı bir biçimde övmek, ona olan sevgilerini estetik ölçüler içerisinde ifade etmek için şiirler söylemişler; böylece, İslam'ın ilk devirlerinden itibaren, müslüman milletlerin edebiyatında na't türü ortaya çıkmıştır.³ Na't türündeki şiirlerin en meşhuru, Hz. Peygamber henüz hayatta iken, onun huzurunda söylenmiş; "Kasîde-i Bürde" olarak bilinen bu kasidenin şairi Ka'b b. Züheyr, bu şiiri sebebiyle Hz. Peygamber'in iltifatına mazhar olmuştur (Şener, 1995: 27).

Türk edebiyatının İslâmiyet sonrası ilk eserlerinde na't özelliği gösteren müstakil şiirler bulunmasa da bu eserlerde Hz. Peygamber'in yaratılışının, ahlâkının, yaşayışının güzelliği ve ona ittibâ etmenin önemi güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. Öyle ki Türk edebiyatının ilk mutasavvıf şairi kabul edilen Ahmed Yesevî'nin (ö. 1166) eserlerinin özünü, kâinatın Hz. Muhammed'in varlığı hürmetine ve onun nurundan yaratıldığı düşüncesi oluşturur (bkz. Kemikli, 2017: 239-247). Doğu Türkçesiyle teşekkül eden Türk edebiyatına baktığımız zaman, Hz. Peygamber sevgisinin bu sahada verilen eserlere de güçlü bir şekilde aksettiğini görürüz. Nitekim, Çağatay sahasının büyük şairi Ali Şir Nevâî (ö. 1501), divanları ve mesnevilerinin yanı sıra mensur eserlerinde yer verdiği birçok na'tla, na't şairi unvanını hak eden bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Nevâî'yi takiben Şeybânî (ö. 1506), Ubeydî (ö. 1539), Babür Şah (ö. 1530) gibi Anadolu sahası dışındaki pek çok Türk şairi de na'tlar kaleme almışlardır. (Yeniterzi, 2002: 766).

Türk edebiyatındaki siyer, mevlid, hilye, mi'râcnâme, kırk hadis, gazavâtnâme, hicretnâme, vefaâtnâme, fazîletnâme, yüz hadis, bin hadis, bi'setnâme, delâliü'n-nübüvve, neseb-i şerîf, esmâ-i Nebî, evsâf-ı Nebî, mu'cizât-ı Nebî, vasiyet-i Nebî, vefât-ı Nebî... gibi⁴ Hz. Peygamber'i konu edinen edebî türler arasında na't türü taşıdığı lirik mahiyet sebebiyle öne geçmiş; divan edebiyatı geleneğine mensup olan şairler, divanlarının başına besmele makamında tevhid ve münacât türlerinde şiirler yerleştirdikten hemen sonra eserlerini salve makamında olmak üzere en az birer na't ile devam ettirmişlerdir. Böylece, bir divanın tevhid, münacât ve bunları takiben bir na't ile başlaması divan şiirinde kuvvetli bir gelenek olmuştur (Yeniterzi, 1993: 49).

Divan edebiyatında mürettep divanlar dışında mensur eserlerde ve mesnevilerde de na'tlara yer verilmiştir. Mensur eserlerin mukaddimelerinde birkaç cümle veya birkaç beyitle ya da müstakil bir bölüm olarak Hz. Peygamber'in na'tına yer verilmesi gelenektir (Yeniterzi, 1993: 41). Divanlardaki tertip özelliğine benzer biçimde mesnevilere genellikle besmele ifadesi taşıyan bir beyit veya manzume ile başlanılır. Besmeleyi takiben tahmid, tevhid ve münacat bölümleri yer alır. Allah'ı övme, ona hamd ve dua etme özelliğindeki bu bölümlerden sonra şairler mesnevilere Hz. Peygamber'e salat ve selam etmek üzere na't ile devam ederler. Mesnevilerde yer alan na'tlar,

³ Hz. Peygamber'i övmek için yazılan şiirler için Türk edebiyatında "na't" kelimesi kullanılırken, Arap edebiyatında "medh", Fars edebiyatında "sitâyiş" kelimeleri kullanılmıştır (bkz. Yeniterzi, 1993: 3).

⁴ Hz. Peygamber'i konu edinen edebî türler hakkında geniş bilgi için (bkz. Ak, 2014: 3-16)

⁵ Divan şiirinde, sayıları az olmakla birlikte, divanlarında na't bulunmayan şairler vardır. Kadî Burhaneddîn (XIV. yy.), Bakî (XVI. yy) ve Nedim (XVIII. yy) bu şairlerdendir. (Bkz. Kavalcı, 1992: 31)

mesneviden farklı nazım şekilleri ile yazılarak müstakil bir mahiyet arz edebilir (Kartal, 2001: 70-75).

Anonim halk edebiyatında ve âşık tarzı halk edebiyatında Hz. Peygamber'den bahsedilen müstakil şiirler olmamasına karşın, bu geleneklere ait edebi verimlerde onun yüceliğinden sıkça bahsedilir. O, manilerde, türkülerde, ninnilerde hatta bilmecelerde yâd edilir (Yeniterzi, 1993: 21-23).⁶ Halk şairleri, şiirlerinde Hz. Peygamber'in övüldüğü ifadelerle sıkça yer verirler.

Dinî-tasavvufî halk şiiri (tekke şiiri), Hz. Peygamber'in övüldüğü ve ona olan sevginin dile getirildiği şiirlerin en fazla olduğu edebî geleneğimizdir. Nitekim, na't türünün Türk edebiyatındaki ilk örnekleri Yunus Emre Divanı'nda yer almaktadır (Yeniterzi, 1993:55). Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469), Şemseddin Sivâsî (ö. 1597), Sun'ullah Gaybî (ö. 1676), Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694), Sezâî-yi Gülşenî (ö. 1738) gibi büyük mutasavvıflar, na'tlarıyla öne geçen şairler arasında ilk akla gelenlerdendir (Yeniterzi, 1993: 30-33). Mutasavvıf şairlerin tamamı, eserlerini Allah ve peygamber aşkını terennüm etmeye hasretmiş, eserlerinde ilahî hikmetleri dile getirmiş oldukları için, na't özelliği taşımayan şiirlerinde de Hz. Peygamber'i öven ve ona olan sevgilerini dile getiren dizelere sıkça yer vermişlerdir.

Klasik divan tertibinde, divanların kaside nazım şekli ile kaleme alınmış tevhid ve münâcât türlerindeki şiirler ile başladığını, bunları kaside şeklinde yazılmış na'tların takip ettiğini belirtmiştik. Ancak, divan şairlerinin çoğu, Hz. Peygamber'i öven şiirleri yalnızca divanlarının baş kısmına hasretmemiş; eserlerini onun yâdıyla şereflendirmek maksadıyla mesnevi, gazel, kıt'a, rubâî, tercî-i bend, terkîb-i bend, müstezad, musammat, tuyuğ, müfred gibi çok çeşitli nazım şekilleriyle de na'tlar kaleme almışlardır (Yeniterzi, 1993: 89). Divanlarında bu nazım şekillerinin hepsinde kaleme alınmış na'tlar bulundurmaya özen gösteren şairler vardır. Meselâ Nazîm'in (ö. 1727) beş divandan oluşan hacimli eserinde bu şekillerin tamamı ile yazılmış na'tlar vardır.⁸ Bunun daha da ötesinde bazı şairler tamamı na'tlardan oluşan divanlar kaleme almışlardır. Süleyman Nahifî (ö. 1738-1739)⁹, Neccarzâde Rızâ¹⁰, Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (ö. 1782)¹¹ bu şairlerdendir.¹² Edebî geleneğimiz içinde, çeşitli şairlerce kaleme alınmış na'tların bir araya getirildiği na't mecmuaları da oluşturulmuştur. Bu mecmualar; Mecmû'a-i Müntehabe-i Nu'ût-ı Nebeviyye, Mecmû'a-i Nu'ût-ı Nebeviyye, Na't Mecmû'ası, Na't-i Şerîfler şeklinde isimlendirilmiş ve aynı türde toplanmış şiir metinlerinden oluşan mecmualar arasında yerlerini almıştır (Ak, 2014: 115).

Çalışmamıza konu olan na'tlar, Ganîzâde Nâdirî tarafından gazel nazım şeklinde kaleme alınmış olan manzumelerdir. Bu na'tları incelemeye geçmeden önce, Nâdirî'nin hayatını ve edebî kişiliğini ana hatlarıyla ele almak, eserlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Nâdirî, 1572 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. Babası Abdulganî Efendi'ye nisbetle Ganîzâde lâkabıyla anılmıştır. Nâdirî ise şiirlerinde kullandığı mahlasıdır. Babası Abdulganî Efendi, Bolu'nun Gerece kasabasından; Şam, İstanbul ve Kahire kadıkları yapmış âlim, fâzıl, şair ve mutasavvıf bir zattır. Nâdirî, Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'nin kızıyla evlenerek devrinin ilim çevrelerine iyice yakınlaşmıştır. Babasının yol göstermesiyle çok iyi bir eğitim almış; zamanının ilim ve edebiyat meclislerinde itibar görmüştür. Devrinin büyük âlimlerinden Hoca Sa'deddin Efendi'ye mülâzım olmuş; İstanbul'un önemli medreselerinde müderrislik yaptıktan

8 Divan-ı Belâğât Unvan-ı Nazîm. 1257/1841. İstanbul. (Beş ayrı divandan oluşan bu eserde bulunan divanlardan her biri yüksek lisans tezi olarak ayrı ayrı çalışılmıştır.) Eserin tıpkıbasımına erişim: file:///C:/Users/TBMM/Downloads/201603375.pdf (09.08.2019)

9 Zekerîya Usluer. (1994). Süleyman Nahifî'nin Hayatı, Eserleri ve Hilyetü'l Envâr'ı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

10 Tülin Danacı. (1998). Neccarzâde Şeyh Rıza Divanı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

11 Mehmet Akkuş. (1999). Divan-ı Nuut-ı Salâhî. Kariyer Matbaası, Ankara.

12 Türk edebiyatındaki na't mecmuaları hakkında geniş bilgi için (bkz. Ak, 2014).

sonra Selanik, Kahire, Edirne, Galata kadılıklarında bulunmuş; sonrasında Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri görevlerini ifa etmiştir. Resmî vazifelerinde devlet ve millete ihtimam gösterdiğini, bulunduğu makamlarda adaleti gözettiğini, ancak kötü düşünceli, cahil kimseler marifetiyle haksızlıklara uğratıldığını özellikle kasidelerinde zikretmiştir. Hayatının son altı ayını felçli olarak geçiren Nâdirî, 1626'da 54 yaşında vefat etmiştir (Külekcî, 1985: 5-15).

Nâdirî'nin şöhreti Divan'ının ilk kasidesi olan Mi'râciyye'ye ve II. Osman için yazdığı Şehnâme adlı mesneviye dayanır (Banarlı, 1971: 675). Türk edebiyatında mi'râciyye¹³ türünün önemli örneklerinden biri olan bu kaside ile Şehnâme adlı eserinde yer alan diğer Mi'râciyye'si onun dinî hassasiyetini göstermektedir. Bilhassa şaire şöhretini sağlayan ilk Mi'râciyye'si dinî duygu bakımından coşkun ve samimi olmasının yanı sıra şairane bir edaya sahiptir. Şiirlerinde lâfız ve mana sanatlarını başarıyla kullanmasının yanında vezin ve şekil bakımından da kusursuz denebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Dil bakımından ağır sayılabilecek ifadelerine Arapçadan çok Farsça kelime ve terkipler hâkimdir (Uzun, 1996: 356).

Ahîzâde Abdülhalim Efendi'den hat meşk eden ve bu sanatın inceliklerini öğrenen Nâdirî; sülüs, nesih, rik'a ve ta'likte devrin hattatları arasında yüksek bir dereceye ulaşmıştır. Nâdirî'nin Türkçe Divan'ı ve Şehnâme isimli mesnevisinden başka Münşeât'ı ve birkaç ilmî eseri mevcuttur (Uzun, 1996: 356).

Nâdirî Divanı'nın Numan Külekcî tarafından doktora tezi olarak hazırlanan tenkitli metninde¹⁴ yer alan 2, 27, 77 ve 93 numaralı gazeller, nazım türü olarak na't özelliği göstermektedir. Divan şiiri geleneğine mensup bir şairin divanında gazel nazım şeklinde yazılmış na'tların sayısının dörde ulaşması ender görülen bir durumdur.¹⁵ Ancak, Nâdirî, şiirlerinde Hz. Peygamber'i terennüm etmeye özel bir önem vermiş, 17. yüzyıl divan edebiyatında bu özelliği ile öne çıkmış bir şairdir. Divan şiirinde, Hz. Peygamber'in miraç yolculuğunun anlatıldığı mi'râciyye türü denilince ilk akla gelen isim Nâdirî'dir (Banarlı, 1971: 675). Şairin, kaleme aldığı iki Mi'râciyye döneminde büyük rağbet görmüştür. Nâdirî, kaside nazım şeklinde de iki adet na't kaleme almıştır. Bu özellikteki bir şairin, Divan'ındaki gazellerden dördünü Hz. Peygamber'i selamlayıp onu övmeye hasretmesi, onun Hz. Peygamber'e olan büyük sevgisini gazel vadisinde de göstermek ve bu sevginin işaretlerini eserine yamak arzusunun tezahürü olmalıdır.

Söz konusu gazelleri incelemeye geçmeden önce, bu şiirlerin türü hakkında na't mecmualarına yansımış olan bilgi yanlışlığını düzeltmeye çalışacağız.

¹³ Mi'râciyye: Hz. Peygamber'in mi'rac mucizesini konu alan manzumelere denir. Daha çok kaside nazım şekliyle yazılır (bkz. Pala, 1998: 285).

¹⁴ Nâdirî Divanı'nın çalışmamıza esas aldığımız metni, Numan Külekcî tarafından hazırlanmış olan tenkitli metindir. Eserin künyesi şöyledir: Numan Külekcî (1985). Ganîzâde Nâdirî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şehnâme'sinin Tenkitli Metni, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

¹⁵ Divan şairleri arasında, tamamı veya çoğunluğu na'tlardan oluşan divan tertip eden şairleri dışta tutacak olursak, gazel biçiminde na't kaleme almış olan belli başlı şairler; Şeyyad Hamza, Hamdullah Hamdi, Adlî, Fuzûlî, Ulvî, Nâdirî, Dânişi, Mahtumî, Şeyh Gâlib, İffet Bursevî'dir. Bu şairler arasında da gazel biçiminde yazdığı na't sayısı dörde ulaşanlar çok azdır (Bkz. Yeniterzi, 1993: 54-67; Ak, 2014: 112-227). Bu sebeple, Nâdirî, Divan'ının gazeliyyat bölümünde dört adet na'ta yer veren bir şair olarak bir istisna teşkil etmektedir. Üstelik bu gazellerin, na't olup olmadığını anlamak için özel bir dikkat göstermeye ihtiyaç yoktur. Şair, bu gazellere doğrudan Hz. Peygamber'e seslenerek başlamış; bu gazellerde, klasik bir na'ta yer alan (mucizelerden bahsetme, hakikat-i Muhammediyye kavramını işleme, Hz. Peygamber'in diğer peygamberler arasındaki mümtaz mevkiini belirtme, şefaât dileme... gibi) konuları işlemiştir.

Çalışmamıza konu olan gazellerden Nâdirî Divanı'nın tenkitli metnine 27, 77 ve 93 numaralarıyla kaydedilmiş olanlar, maktâ beyitlerinin benzerliği, aynı aruz kalıbıyla kaleme alınmış olmaları, beyit sayılarının eşit olması, üsluplarındaki yakınlık gibi nedenlerle terki-i bend nazım şeklinde kaleme alınmış bir na'tın farklı bendleri zannedilmiş; na't mecmualarına terki-i bend olarak kaydedilmiştir. Murat Ak'ın Na'tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları adlı doktora tezine dayanarak edindiğimiz bilgilere göre, Süleymaniye Kütüphanesi 1210 numaralı Mecmu'a-i Nu'ût-ı Nebeviyye adlı yazma nüsha v. 90b'de, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Paşa Bölümü 733 no'lu Miraciyye ve Na't-ı Şerifler Mecmuası v. 100b'de, Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kolu 312/1 no'lu Na't-ı Şerif Mecmuası v. 28a'da bu üç şiir bir arada verilerek terki-i bend olarak kaydedilmiştir.¹⁶

Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde Na't adlı eserinde, yukarıda isimlerini verdiğimiz na't mecmualarına dayanarak, Nâdirî'nin kaside ve terki-i bend nazım şekilleriyle yazılmış na'tları olduğundan bahseder (Yeniterzi, 1993, s. 60). Halbuki, Nâdirî Divanı'nın Numan Külekçi tarafından hazırlanan tenkitli metninde terki-i bend vasfı taşıyan bir na't yoktur. Külekçi, bazı na't mecmualarında söz konusu na'tların nazım şekilleri hakkında yanlış bilgi verilmiş olmasına kısaca değinerek şöyle der: "27, 77 ve 93 numaralı aynı vezinde yazılmış gazeller, Mecmu'a-i Nu'ût-ı Nebeviyye (Süleymaniye-Hamidiye Kitaplığı 1210 v. 90b)'de, makta beyitlerinin benzerliği dolayısıyla Nâdirî'ye ait terki-i bend olarak kaydedilmiştir." (Külekçi, 1985, 32)¹⁷

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1211 no'lu Nu'ût-ı Nebeviyye Mecmuası v. 11a-b'de, 27 ve 93 numaralı gazellerin ayrı ayrı verilip gazel olarak kaydedilmesi de (bkz. Tanyıldız, 2018, s. 49-50) bu şiirlerin bir terki-i bend değil, ayrı ayrı gazeller olduğunu göstermektedir.

Nâdirî Divanı'nda yer alan 2, 27, 77 ve 93 numaralı gazelleri muhteva bakımından incelemeye geçmeden önce bu gazellerin tam metinlerini vereceğiz.

1. Nâdirî Divanı'nda Yer Alan Na't Vasıflı Gazellerin Metinleri

Gazel 2:

(9 beyitten oluşan bu gazel, konusu itibarıyla na'ttır. Ancak, bu gazelde, mahlas beyti olan 6. beyitten sonra, Sultan II. Osman (1604-1622) övülmüş ve padişah için dua edilmiştir. Mahlas beytinden sonra genellikle övgü amacıyla birkaç beyit daha söylenen gazellere müzeyyel gazel denilir (Kurnaz-Çeltik, 2013: 111). Dolayısıyla, bu na't, müzeyyel gazel özelliği göstermektedir.)

feilâtün/mefâilün/feilün

Bârek'allah zihî Habîb-i Hudâ

Kasr-ı a'lâsı sırr-ı "ev-ednâ"

Zât-ı pür-nûrî mihr-i tâbında

Garb u Şark ana Yesrib ü Bathâ

¹⁶ Bu gazellerin söz konusu mecmualardaki kayıtları hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmak için Murat Ak tarafından hazırlanan "Na'tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları" adlı doktora tezinin sırasıyla 136, 149 ve 162. sayfalarına bakılabilir. Eserin tam künyesi şöyledir: Murat Ak. (2014). Na'tlerin Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

¹⁷ Külekçi'nin konuyla ilgili bu açıklaması, sözkonusu na'tların nazım şekilleri hakkında yanlış bilgi veren na't mecmualarının yalnızca bir tanesini işaret etmiş olması dolayısıyla yetersizdir.

Müht-i zahr ile ol vücûd-ı şerîf

Defter-i ba'sa müht ile imzâ

İki şakk eyledi kamer câmin

Tôb-ı i'câzı sadmesiyle hevâ

Oldı zıll-i vücûdî nûr-ı siyâh

N'ola çeşm olmasa ana bînâ

Nâdirî dergehinde ol şâhun

Sâ'il-i lutfi bir kemîne gedâ

Ola rûh-ı şerifi her lahza

Yâver-i pâdişâh-ı bî hemtâ

Şâh 'Osmân emîn-i devlet ü dîn

Haydar-ı saf-der-i fezâ-yı gazâ

Ola dâyim mu'îni rûh-ı Resûl

Halledallâhu mülkehû ebedâ

Gazel 27

(Bu gazel, XVII. yüzyılın önde gelen divan şairlerinden Cevrî (ö. 1654) tarafından tahmis edilmiştir. Bu tahmis, Cevrî Divanı'nın tahmisler bölümünde yer almaktadır.)

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

18 "Allah onun mülkünü (saltanatını) sonsuza dek sürdürsün." anlamına gelen Arapça bir cümledir.

19 Bu gazele Cevrî tarafından yapılan tahmisin tam metnine ulaşmak için (bkz. Ayan, 1981: 356-357).

Ey cemâlün şem‘-i bezm-ârâ-yı kurb-ı Kirdigâr
Cebrâ‘îl âvâre-i nûr-ı rûhun pervâne-vâr

Matlab-ı a‘lâ-yı “ev ednâ”da cây itsen n’ola
Tîr-veş itdün makâmı “kâbe kavseyn”i güzâr

Şem‘-i zâtun olmasa dönmezdi fânûs-ı felek
Bunca eşkâl u suver kandan olurdu âşkâr

‘Âcizân-ı mahşer üzre zıllunı teksîr için
Sakladı dâr-ı fenâda sâyeni Perverdigâr

Heybet-i ‘azmünle çâk oldu sipihrûn zehresi
Halk-ı ‘âlem sandılar şakk oldu mâh-ı tâb-dâr

Âsumânı âsitânun zann idüp bekler Mesîh
Ümmetünden olmağa çekmekde dâyim intizâr

Yâ Resûlullah bir ednâ çâkeründür Nâdirî
Gerçi çokdur cürmi ammâ lütfuna yokdur şumâr

Gazel 77

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

Ey zülâl-i meşrebünden reşha cûy-ı selsebil

Âteş-i ‘ışk-ı cemâlünde semender Cebrâ‘îl

Meş‘al-i nûr-ı cebînün salike yol gösterür

Kârbân-ı mümkünâta zât-ı pâkündür delîl

“Kâbe kavseyn”i güzâr itdi hadeng-i himmetün

Bulsa ‘arş anun makâmın sâkı eylerdi meyil

Pîşhân-ı mâh-ı bedrûn bendini itdün şikest
Telh idüp bezm-i hevâyı Zühre'yi kıldun zelîl

Ûmmetün çün eylemiş âmâde millet ni'metin
Meclis-i 'âlemde hân-sâlâr-ı fazlundur Halîl

Kabzası mikyâs olup şekl-i esâbi' gösterür
Çünkü Mısr-ı dîne âb-ı tığ-i şer'ün oldı Nîl

Yâ Resûlullah bir ednâ çâkeründür Nâdirî
Hâk-i râhun merhem it fitrâk-ı reh-vârun fetîl

Gazel 93

fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün
Ey vücûdun nahl-i bî-mânend-i nüzhet-gâh-ı dîn
Bülbül-i şeydâ gül-i ruhsâruna Rûhu'l-emîn

Çenber-i gerdûn elünde halka-yı engüşteri
Levh-i a'lâ fass-ı hâtem nakşı Kur'ân-ı mübîn

Sâyeni kaldurdı yirden sâye-bân itdi Hudâ
Sandı anı seyr iden üstünde ebr-i 'anberîn

Meh degül şakk oldı eyvân-ı sipihrûn zehresi
Rahş-ı 'azmûn cünbişinden şöyle deprendi zemîn

Var ise mühr-i nübüvvet merdüm-i bînendedür
Ol ten-i pür-nûra lâyıkdur disem 'ayn'el-yakîn

Sümm-i esbün anı çâk itdi degüldür mâh-ı nev

Çünkü ferş oldı yolunda atlas-ı çarh-ı berîn

Ya Resûlullah gubâr-ı dergehündür Nâdirî

Kapmasun bâd-ı hevâ kıl reşha-i lütfun mu‘în

2. Hz. Muhammed’in (sav) Mucizelerini ve Onun Peygamberlik Alametlerini Konu Alan Beyitler

Arapça ‘aciz kökünden türeyen mûcize kelimesi, “karşı konulamayan, insanı âciz bırakan, harikulade” anlamlarına gelir (Bulut, 2016: 16). Bu kelime İslam terminolojisinde “nübüvvet iddiasında bulunan zâtın, sözlerinin doğruluğuna delil olmak üzere, peygamberliğini iddia ettiği sırada, beşer kudretinin üstünde ve tabiat kanunlarına aykırı olarak meydana getirdiği olaylar” manasında kullanılır (Bulut, 2016: 20). Hz. Peygamber’in mucizeleri, na’t türündeki şiirlerde en çok işlenen konulardandır (bkz. Kavalcı, 1992: 107-130). Nâdirî’nin na’t vasıflı gazellerinde konu edilen Hz. Peygamber’e ait mucizeler ve bunların beyitlerdeki işlenişi şöyledir:

2.1. Ayın İkiye Bölünmesi (Şakk’al-Kamer) Mucizesi

Hz. Peygamber’in kendisinden peygamberliğini ispat edecek olağanüstü bir olay gerçekleştirmesini isteyen müşriklere cevaben ayı ikiye yarması ve daha sonra yeniden birleştirmesi olarak kabul edilen bu hadise, “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir âyet görürlerse hemen hemen yüz çevirirler ve ‘süregelen bir sihirdir’ derler.” (54/1-2) ayetine ve bu olay hakkında sahabeden nakledilen muhtelif rivayetlere dayandırılır (Bulut, 2016, 204-228). Hz. Peygamber’in na’tlarda en çok konu edilen mucizesi budur (Şener, 1986: 150). Nâdirî de gazellerinin her birinde bu mucizeyi işleyen birer beyit kaleme almıştır.

Ay’ın kadehe, mucizenin ise o dönemin en güçlü ateşli silahı olan topa benzetildiği aşağıdaki beyitte, hevâ kelimesi tevriyeli olarak kullanılarak hem bu mucizenin gökyüzünde gerçekleşmesine hem de insanların hevâlarından kaynaklanan şüphe ve kuruntuları def etmek amacıyla meydana getirilmesine işaret edilmiştir.

İki şakk eyledi kamer câmın

Tôb-ı i’câzı sadmesiyle hevâ G 2/4

Ayın ikiye yarılması mucizesini konu alan bir diğer beyitte, Hz. Peygamber’e hitaben “Senin manevi yüceliğinin heybetinden feleğin ödü patladı (yarıldı) da insanlar bunu dolunayın ikiye yarılması sandılar.” denilerek hüsnütalil sanatının güzel bir örneği ortaya konulmuştur.

Heybet-i ‘azmünle çâk oldı sipihrûn zehresi

Halk-ı ‘âlem sandılar şakk oldı mâh-ı tâb-dâr G 27/5

Şair aşağıdaki beyitte bir içki meclisi manzarası kurgulamış, Ay’ı ise (yuvarlak olması yönünden) bu meclisin sofrası olarak tasvir etmiştir. Şaire göre, Hz. Peygamber ayı ikiye yarmak suretiyle bu sofrayı parçalamış, böylece hevâ (arzulara tabi olma) âlemini bozarak (bu âlemin baş köşesinde oturan) Zühre yıldızını zelil etmiştir. Zühre (Çobanyıldızı, Venüs), doğu ve batı mitolojilerinde, gökyüzünde bir yıldıza dönüşen arzularının esiri olmuş şuh ve güzel bir kadını temsil eder. Feleğin sâzendesi olarak bilinir. Divan şiirinde beşerî aşk, şarkı ve çalgı ile birlikte anılır (Pala, 1998: 427). Bu beyit yoluyla şair, bir taraftan ayın yarılması mucizesine telmihte bulunurken diğer taraftan Hz.

Peygamber'in hakikati hâkim kılmak suretiyle insanların hevâlarına dayalı şirk düzenini yıktığını ima etmiştir.

Pîş-hân-ı mâh-ı bedrûn bendini itdün şikest

Telh idüp bezm-i hevâyı Zühreyi kıldun zelîl G 77/4

Aşağıdaki beyitte şair, ayın ikiye yarılmaması hadisesine, hüsnütalil yoluyla, farklı bir yorum getirir. Şaire göre, hakikatte ay ikiye yarılmamış, Hz. Peygamber'in manevi azameti sebebiyle kâinat sarsılmış, bu sarsıntı sonucunda kâinat eyvanının duvarında asılı olan güneş motifi parçalanmıştır. Şair bu benzetme yoluyla, Hz. Peygamber'in şirke dayalı bâtıl hayat düzenini yıkmak suretiyle gerçekleştirdiği ilahî inkılaba işaret eder.

Meh degül şakk oldı eyvân-ı sipihrûn şemsesi

Rahş-ı 'azmün cünbişinden şöyle deprendi zemîn G 93/4

2.2. Hz. Peygamber'in Gölgesinin Olmaması

Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in vücudunun gölgesinin olmadığı rivayet edilir (Köksal, 1987: 69). Bu durum onun nurdan yaratılmasına ve kesretten uzak olmasına bağlanmış, ona ait bir mucize kabul edilerek na'tlerde sıkça işlenmiştir. Nâdirî, na't vasıflı gazellerinde bu mucizeyi de konu edinmiştir.

Mahşer günü Güneş'in insanlara çok yaklaşıcağına, günahkârların Güneş'in kavurucu sıcaklığı altında hesaplarının görülmesini bekleyeceklerine dair hadis rivayetleri bulunmaktadır (Tirmizi, Kıyamet, 2). Şair, aşağıdaki beyitte bu rivayetleri işaret ederek hüsnütalil yapar ve mahşer gününde bir gölgeye muhtaç olarak acziyet içinde bekleyecek olan günahkâr kullara gölgelik olması için Hz. Peygamber'in gölgesinin bu dünyada gizlendiğini söyler. Bu beyitte, Hz. Peygamber'in mahşer günü ümmetine şefaate edeceği (Allah'tan onlar için af talep edeceği) bilgisine işaret de vardır.

'Âcizân-ı mahşer üzre zıllunı teksir içün

Sakladı dâr-ı fenâda sâyenî Perverdigâr G 27/4

Şair, Hz. Peygamber'in gölgesinin olmaması mucizesine farklı bir yorum getirdiği aşağıdaki beyitte, onun gölgesinin "siyah bir nur" halinde var olduğunu, nuranî mahiyeti sebebiyle insanların bu gölgeyi göremediklerini ifade eder. "Siyah nur" (nûr-ı siyah), başta İbn-i Arabî olmak üzere birçok mutasavvıfın üzerinde durduğu; Mevlânâ'dan Şeyh Gâlib'e birçok mutasavvıf şairin şiirlerinde yer verdiği manevi bir olgudur (Altun, 2000: 9-18). Nur-ı siyah, "kalpte bulunan siyah bir nokta olan nokta-i süveyda'dan zuhur eden muazzam bir nur" olarak tarif edilir. Kalp, nefis terbiyesi yoluyla cilalandığı vakit nokta-i süveyda zahir olur ve oradan neş'et eden nur tüm bedene sirâyet eder. Nokta-i süveydanın harekete geçip nurunu yayması, kişinin Allah'ın isim ve sıfatlarını apaçık müşahade etme zevkine ermesini, kemâlâta ulaşmasını beraberinde getirir (Bkz. Cebecioğlu, 2017: 26-34).

Oldı zıll-i vücûdı nûr-ı siyâh

N'ola çeşm olmasa ana bînâ G 2/5

Rivayetlere göre, Hz. Peygamber sütanesi Halime'nin gözetimi altında bulunduğu çocukluk günlerinde ne zaman dışarıya çıksa başının üzerinde bir bulut dolaşır ve onu gölgelerdi. Yine, gençliğinde amcası Ebû Tâlib ile birlikte Şam'a doğru seyahat ederken bir bulutun başı üzerinden ayrılmayıp onu gölgelemesi, diğer yolcuların dikkatini çekmişti (Koçak, 2018: 195-198). Şair, aşağıdaki beyitte bu olayları hatırlatacak biçimde hüsnütalil yaparak, Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'in gölgesini yerden kaldırarak onu güneşten koruyan bir bulut haline getirdiğini ifade eder. Böylece bu beyitte, Hz. Peygamber'in gölgesini olmaması mucizesi, başının üzerinde bir bulut dolaşması mucizesi ile birlikte ele alınır.

Sâyenı kaldırdı yirden sâye-bân itdi Hudâ

Sandı anı seyr iden üstünde ebr-i 'anberîn G 93/3

2.3. Nübüvvet Mührü

Hz. Peygamber'in yüksek niteliklerinin ve dış güzelliğinin anlatıldığı delâil ve şemâil kitaplarında, onun sırtında, iki kürek kemiği arasında büyükçe bir ben olduğu, bu benin peygamberlik mührü niteliği taşıdığı bildirilir (Döner, 2007: 132-134). Nâdirî, bu mucize hakkında şu beyitleri kaleme almıştır:

O şerefli vücut, sırtındaki mühr ile peygamberlik defterine imzasını atıp mühür vurmıştır.

Mühr-i zahr ile ol vücûd-ı şerîf

Defter-i ba'sa mühr ile imzâ G 2/3

Aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'e seslenen şair, asıl nübüvvet mührünün onun gözbebeklerinde bulunduğunu, bu sayede onun gayb âlemini yakinen müşahede edebildiğini ifade eder. Böylece Hz. Peygamber'in gayba muttali olmasının ve gaybın haberlerini getirmesinin onun en ayırıcı ve üstün vasfı olduğunu ima eder.

Var ise mühr-i nübüvvet merdüm-i bînendedür

Ol ten-i pür-nûra lâyıkdur disem 'ayn-el-yakîn G 93/5

3. Gazelerde Yer Alan Ayet ve Hadis İktibasları

3.1. "Fe kâne kâbe kavseyne ev ednâ"

Bu ibare, "Birleştirilmiş iki yay arası kadar yahut daha yakın oldu." (53/9) anlamına gelen bir ayettir. Bu ayette, Hz. Peygamber'in mi'rac (ilahî gece yolculuğu) esnasında Cenâb-ı Hakk'a ne denli yakın olduğu anlatılmaktadır. Ayette geçen "kâne kâbe kavseyn" (iki yay aralığı kadar) ve "ev ednâ" (ya da daha yakın) ibareleri, Hz. Peygamber'in manevi derecesinin yüceliğini anlatmak ve mi'rac hadisesini hatırlatmak üzere divan şairleri tarafından bilhassa na't türündeki şiirlerde sıkça kullanılır (bkz. Yeniterzi, 1993:120; Yılmaz, 1992:90). Nâdirî'nin gazelerinde bu ibarelerin yer alışı şöyledir:

Hz. Peygamber'in Allah'ın sevgilisi olarak nitelendirildiği beyitte, onun mevkiinin ev ednâ (Allah'a kurbiyet) sırtının yüce köşkü olduğu ifade edilmiş, böylece onun Allah'a yakınlıktaki kemâli dile getirilmiştir.

Bârek'allâh zihî habîb-i Hudâ

Kasr-ı a'lâsı sırr-ı “ev ednâ” G 2/1

Şair, ev ednâ makamını “talep edilenlerin en yücesi” olarak tanımladıktan sonra Hz. Peygamber’in o yüce makamda oturmasına şaşmamak gerektiğini, onun kâbe kavseyn (iki yay arası kadar) yakınlığı da bir ok gibi geçtikten sonra ev ednâ (daha da yakınlık) makamına ulaştığını belirtir. Şair ayetten iktibas ettiği “iki yay arası kadar” ibaresini tîr (ok) kelimesi ile bir arada kullanarak tenasüp sanatının güzel bir örneğini ortaya koyar.

Matlab-ı a'lâ-yı “ev ednâ”da cây itsen n’ola

Tîr-veş itdün makâm-ı “kâbe kavseyn”i güzâr G 27/2

Şair aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’in himmet okunun kâbe kavseyn makamını da geçtiğini belirttikten sonra, mübalağa sanatının güzel bir örneğini ortaya koyarak, onun makamına ulaşma imkânı bulsa Arş’in dahi o makama doğru meyledeceğini ifade eder. Arş, “feleklerin feleği, en büyük felek” olarak tanımlanır (Uludağ, 1991: 52).

Kâbe kavseyni güzâr itdi hadeng-i himmetün

Bulsa ‘arş anun makâmın sâkı eylerdi meyil G 77/3

4. Hakikat-i Muhammediye ile İlgili Beyitler

Bir tasavvuf terimi olan Hakikat-i Muhammediye, “Hz. Muhammed’in varlığının hakikati” demektir. Başta İbn’ül Arabî olmak üzere birçok mutasavvıfa göre, âlemde ilk yaratılan şey, Hz. Muhammed’in nur mahiyetinde olan hakikatidir. Bütün yaratılmışlar bu hakikatten var edilmiştir. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Kudsî hadis olduğu rivayet edilen “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” (Aclûnî, II/164) cümlesindeki hükümde bu hakikat dile getirilmiştir (Demirci, 1997: 179).²⁰ Bu tasavvuf nazariyesi, divan şiirine de aksetmiş; şairler kâinatın Hz. Muhammed hürmetine yaratıldığı düşüncesini başta na’lar olmak üzere birçok şiir türünde dile getirmişlerdir.

Nâdirî aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’e seslenir ve “Eğer senin Güneş mesabesindeki varlığın olmasa felekler (gezegenler) dönmezdi. Sen olmasan yeryüzündeki bunca varlık nereden meydana gelirdi?” diyerek kâinatın Hz. Peygamber’in varlığı hürmetine ve onun nurundan yaratıldığını dile getirir.

Şem‘-i zâtun olmasa dönmezdi fânûs-ı felek

Bunca eşkâl-i suver kandan olurdu âşkâr G 27/3

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamber’in varlığının yüceliği ifade edilerek hakikat-i Muhammediye nazariyesi dolaylı olarak dile getirilmiştir.

Varlık âlemini bir kervana benzeten şair, Hz. Muhammed’i bu kervanın yol göstericisi olarak nitelendirir; onun alnındaki nurun (hakikat-i Muhammediye) insan-ı kâmil olma yolunda

²⁰ “Hakikat-i Muhammediye” terimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için (bkz. Döner, 2007: 6-51).

yürüyenlerin yolunu aydınlatan bir meş'ale olduğunu dile getirir.

Meş'al-i nûr-ı cebînün salike yol gösterür

Kârbân-ı mümkünâta zât-ı pâkindür delil G 77/2

“(Onun varlığının hakikati öyle yücedir ki) seyyarelerin oluşturduğu çember, onun elindeki yüzüğün halkası mahiyetindedir. Levh-i âlâ (Levh-i mahfuz),²¹ bu yüzüğün kaşı hükmündedir ve bu yüzüğün kaşına Kur'ân-ı Kerîm nakşedilmiştir.” diyen şair, bütün kâinatın Hz. Peygamber'in hürmetine yaratıldığı fikrini teşbih ve mübalağa sanatları çerçevesinde dile getirir.

Çenber-i gerdûn elünde halka-yı engüşteri

Levh-i a'lâ fass-ı hâtem nakşı Kur'ân-ı mübîn G 93/2

Şair, Hz. Peygamber'in varlığının yüceliğini dile getirip kâinatın onun hürmetine yaratıldığı fikrini işlediği bir başka beyitte, hüsnütalil yaparak şöyle der: “Gökyüzü, senin yoluna serilmiş atlastan bir örtü mesabesindedir; orada beliren hilâl ise hakikatte senin atının toynağının bu atlas örtüde oluşturduğu yırtıktır.”

Sümm-i esbün anı çâk itdi degüldür mâh-ı nev

Çünkü ferş oldu yolunda atlas-ı çarh-ı berîn G 93/6

5. Gazelerde Yer Alan Tarihî ve Coğrafi Unsurlar

5.1. Mekke ve Medine

Yesrib, Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü şehir olan Mekke'den çıkarak M. 622'de hicret ettiği Medine şehrinin bilinen en eski adıdır (Devellioğlu, 1998: 1161). Bathâ (Ebtah) ise, Mekke'nin isimlerinden biridir (Öğüt, 1994: 82). Şair, Hz. Peygamber'in nurlu zâtını insanlığa getirdiği aydınlık bakımından Güneş'e benzettiği beyitte, onun Mekke'den Medine'ye hicretini Güneş'in Doğu'dan Batı'ya yaptığı seyre teşbih eder.

Zât-ı pür-nûrî mihr-i tâbında

Garb u Şark ana Yesrib ü Bathâ G 2/2

5.2. Mısır ve Nil Nehri

Aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber'in yüceliği anlatılırken Nil Nehri bir mazmun olarak kullanılmış ve mânâ bu mazmun üzerine kurulmuştur. Mısır havzasının bereket kaynağı olan bu nehir, en yüksek seviyesine varınca taşar ve Mısır topraklarını sulardı. Şair, bu beyitte dini Mısır'a teşbih eder. Hz. Peygamber'in şeri'at kılıcının suyunun, Nil'in Mısır'a hayat verdiği gibi, dine hayat verdiğini (tevhid inancını yeniden dirilttiğini, batıl itikat ve uygulamaları yok ettiğini) belirtir. Divan şiirinde kılıç ve su arasında bir bağlantı kurulur çünkü kılıcın ham maddesi olan çeliğin özünde su vardır. Şair, Hz. Peygamber'in kılıcının parmak şekillerine uygun olarak yapılmış olan kabzasını da Mikyas'a benzetir. Rivayetlere göre Mısır'a hükmeden Halife Me'mun'un (ö. 833)

²¹ Levh-i Mahfuz: Yüce Allah'ın olmuş ve olacak her şeyi kaydettiği bilgi hazinesidir (bkz. Karagöz, 2015: 395).

sarayının bahçesinde dört köşe mermerden yapılmış bir havuz bulunmaktaydı. Mikyâs (ölçü aleti) adı verilen bu havuzun tam ortasında yirmi beş arşın yüksekliğinde altı köşeli bir sütun yer alırdı. Bu sütunun altı tarafında onar onar, çentik çentik parmak hesabı vardı. Her çentik bir parmak ölçüsünde idi. Nil Nehri'nin seviyesinin yükselişi bu parmak hesabından anlaşılırdı. Nil'in bir parmak ölçüsündeki artışı, bin kadar fidanın sulanmasını sağlardı (Şahin, 2017: 288-291). Şairin bu beyitte yaptığı gibi, Hz. Peygamber'in şeriatının (vahiy ile getirdiği ilahi hayat nizamının) kılıca benzetilmesi yaygın bir teşbihtir. Öyle ki, halk arasında "Şeriatın kestiği parmak acımaz." diye bir darb-ı mesel vardır. Şair bu teşbihi yapmak suretiyle Hz. Peygamber'in vaz ettiği, kaideleri kesin ve ölçüleri değişmez olan İslam şeriatının insanoğlu için bir hayat kaynağı olduğunu ifade etmiştir.

Kabzası mikyâs olup şekl-i esâbi' gösterür

Çünkü Mısr-ı dîne âb-ı tîg-i şer'ün oldı Nîl G 77/6

6. Hz. Peygamber'in Vahiy Meleği Cebrail ile Olan İrtibatına Dair Beyitler

İslâm inancındaki dört büyük melekten biri olan Cebrâil, peygamberlere vahiy getirmekle görevlidir. Kur'an'da bu meleğin ismi Cibrîl, Rûhu'l-Kudüs, Rûhu'l- Emîn olarak da geçer. Allah nezdinde çok itibarı olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir. Kur'an'da "O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi (Allah'ın) katında itibarlı bir elçinin (Cebrâil'in) getirdiği sözdür." (81/19-20) buyurularak Cebrail'in görevi ve değeri ortaya konulmuştur (Karagöz, 2015: 85).

Nâdirî, aşağıdaki beyitlerde, böylesine şerefli bir meleğin dahi Hz. Peygamber'e ne denli meftûn olduğunu benzetmeler yoluyla ifade ederek Hz. Peygamber'in varlık âlemindeki yerinin yüceliğini ortaya koyar. Şair bu beyitlerde, divan şirinde aşk ve iştiağın büyüklüğünü ifade eden birer mazmun halini almış olan teşbih unsurlarını kullanır. Bu bağlamda Cebrâil'i pervaneyeye²², semendere,²³ bülbüle benzeterek şunları söyler:

Ey, güzelliği Allah'a yakınlık meclisinin ışığı olan peygamber! Pervanenin ışığa olan iştiağı misali, Cebrâil senin nurunun iştiağı ile âvâre olmuştur.

Ey cemâlün şem'-i bezm-ârâ-yı kurb-ı Kirdigâr

Cebrâ'il âvâre-i nurun pervâne-vâr G 27/1

Ey, cennetteki Selsebîl ırmağı lâtif bir suya benzeyen yaratılışından neş'et eden peygamber! Cebrâil, senin güzellik ateşin karşısında ateşe dayanıklı bir hayvan olan Semender gibidir.

Ey zülâl-i meşrebünden reşha cûy-ı Selsebîl

Âteş-i 'ışk-ı cemâlünde semender Cebrâ'il G 77/1

Ey, varlığı din bahçesini süsleyen eşsiz bir ağaç olan peygamber! Rûhu'l-Emîn (Cebrâil) sana öyle

22 Pervâne: Geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebek. Pervane mumun çevresinde döner durur, bazen kendini mumun alevlerine bırakırmış. Divan şiirinde âşıkı temsil eder (bkz. Pala, 1998: 324).

23 Semender: Ateşte yanmayan efsanevi bir hayvandır. Divan şiirinde âşıklar, aşk ateşinde yanmaktan imtinâ etmemeleri sebebiyle Semender'e benzetilmiştir (bkz. Pala, 1998: 349).

meftundur ki senin gül yüzün karşısında güle tutkun çılgın bir bülbül gibidir.

Ey vücudun nahl-i bî-mânend-i nüzhet-gâh-ı dîn

Bülbül-i şeydâ gül-i ruhsâruna Rûhu'l-emîn G 93/1

7. Diğer Peygamberler ile İlgili Beyitler

7.1. Hz. İbrahim

Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden çokça bahsedilerek Allah'a hakkıyla teslim olmuş hâlis bir kul örneği olarak sunulan Hz. İbrahim, divan şiirinde genellikle Halilullah (Allah'ın dostu) sıfatıyla anılır. Hz. İbrahim'in cömertliği ve sofrasının bereketi, divanlarda onun en çok değinilen özelliğidir (Tunç, 2005: 124-125). Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in en çok övülen özelliği, muvahhid (tevhid ehli) olmasıdır. Bu sebeple, müslümanlar tevhid ehli olmak bakımından kendilerini "İbrahim milletinden" olarak nitelendirirler. Aşağıdaki beyitte, Hz. İbrahim'in cömertliğini ve Allah'ın dostu oluşunu, müslümanların onun milletinden olması ile bir arada değerlendiren şair, Allah'ın dostu olan bu peygamberin, kendisine millet olma şerefini Hz. Peygamber'in ümmetine cömertçe sunduğunu; bir toplantı meclisine benzeyen bu âlemde faziletler sofrasını Hz. Peygamber için kurduğunu belirtir. Şair böylece, tevhid davasının sembol ismi olan bu peygamber ile Hz. Peygamber arasındaki ülkü birliğini ortaya koyarak Hz. Peygamber'in yüceliğini gözler önüne serer.

Ümmetün çün eylemiş âmâde millet ni'metin

Meclis-i 'âlemde hân-sâlâr-ı fazlundur Halîl G 77/5

7.2. Hz. İsa (Mesîh)

Hız. İsa, divan şiirinde çok çeşitli mucizeleri ile anılan peygamberlerden biridir (Bkz. Koçın, 2009: 69-104). Na'tlarda özellikle hayat verme mucizesi ve göğe yükseltilmesi konu edilerek ele alınır (Yeniterzi, 1993: 337). Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın çarmıha gerilmek suretiyle öldürüldüğüne inanılır. Kur'ân-ı Kerim'de ise onun öldürülmediği; Allah'tan gelen bir ihsan ile Allah'ın nezdine yükseltildiği belirtilir (Bkz. 4/156-158). Bazı müfessirler, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Hz. İsa'ya ilişkin ayetlerdeki ifadelerle dayanarak, onun ahir zamanda yeniden yeryüzüne ineceği ve İslam şeriatı üzere yaşayıp Hz. Muhammed'in ümmetinden biri olarak öleceği yorumunu yapmaktadırlar (Yazıcı, 2005: 87-90). Aşağıdaki beyitte, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi olgusunu konu edinen Nâdirî, hüsnütalil sanatına başvurarak şöyle der: Mesih (Hz. İsa), gökyüzünü senin âsitânın (dergâhın) zannederek orada beklemekte; bir gün yeryüzüne inip senin ümmetinden bir fert olarak yaşayacağı zamanı daima hasretle gözlemektedir.

Âsumânî âsitânın zann idüp bekler Mesîh

Ümmetünden olmağa çekmekte dâyim intizâr G 27/6

8. Şefaât ve Dua Dilekleri

Sözlükte, "yardımcı olmak ve aracılık yapmak" anlamlarına gelen şefaât, dinî terminolojide, "âhirette günahkâr müminlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri

için peygamberlerin Allah'a yalvarmaları, günahlarının bağışlanmasını istemeleri" demektir. Hz. Peygamber bir hadislerinde ümmetinin günahkârlarına şefaateceğini haber vermiştir (Tirmizî, Kıyamet, 11; İbn Mâce, Zühd, 37). Hz. Peygamber'in şefaate yetkisi Kur'an'da "Makâm-ı Mahmud" (övuilen makam) olarak anılır (Karagöz, 2015: 612).

Na'tların kaleme alınma amaçlarından biri de Hz. Peygamber'den şefaate talep etmektir. Bu sebeple şairler, na'tlarında ona seslenerek kıyamet günü kendileri için Allah'tan af dileme lütfunda bulunmasını isterler. Nâdirî de na't vasıflı gazellerinin her birinde bu talepte bulunmuştur.

Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Peygamber'i bir sultan, kendisini de o sultanın dergâhında lütuf dilenen âciz bir dilenci olarak tasvir ederek şefaate isteğinde bulunur:

Nâdirî dergehinde ol şâhun

Sâ'il-i lutfî bir kemîne gedâ G 2/6

Diğer bir beyitte, kendisini Hz. Peygamber'in zavallı bir hizmetkârı olarak tanımlayan şair, suçlarının çok olmasına karşın efendisinin lütfkârlığına güvenerek onun şefaatinde umduğunu belirtir:

Yâ Rasûl'ullâh bir ednâ çâkeründür Nâdirî

Gerçi çokdur cürmi ammâ lütfuna yokdur şumâr G 27/7

Şair, aşağıdaki beyitte yaralı bir gönüle sahip olduğunu belirterek Hz. Peygamber'den manevi yaralarını onarmasını talep eder; yaralarına ilaç olarak Hz. Peygamber'in yolunun tozundan merhem yapılmasını, onun binek hayvanının terkisinin bağının yarasına fitil olarak basılmasını arzu eder. Şair böylece, Hz. Peygamber'in himmetine ne denli muhtaç olduğunu, ona olan meftuniyetini ve manevi ıstıraplarının ancak Hz. Peygamber'e manevi yakınlık yolu ile şifa bulacağını ifade etmiş olur.

Yâ Rasûlu'llâh derûn-ı Nâdirî mecrûhdur

Hâk-ı râhun merhem it fitrâk-ı reh-vârun fetîl G 77/7

Bir diğer beyitte şair, kendisinin Hz. Peygamber'in dergâhında bir toz zerresi olduğunu söyleyerek mahviyet arz eder. Mâlumdur ki bir toz zerresi rüzgâra karşı koyamaz; ancak suyla temas edip ağırlaşırsa savrulmaktan kurtulur. Bu sebeple tozlu yer, süpürülmeden önce su serpilerek hafifçe ıslatılır. Şair, bir toz zerresi kadar âciz olduğunu belirttikten sonra, toz hükmündeki benliğinin heva (nefsin arzu ve istekleri) rüzgârıyla savrulmaması için kendisini lütuf sızıntıları ile sulayarak korumasını Hz. Peygamber'den talep eder.

Yâ Rasul'ullâh gubâr-ı dergehündür Nâdirî

Kapmasun bâd-ı hevâ kıl reşha-i lütfun mu'în G 93/7

SONUÇ

Ganîzâde Nâdirî, Hz. Peygamber'i konu alan şiirleri ile şöhret kazanmış divan şairlerindedir. Miraciyye ve na't türlerinde kaleme aldığı şiirleri, klâsik edebî dönemin miraciyye ve na't

mecmualarında yer almış muteber eserlerdir. Nâdirî'ye ait na'tlardan dördü, şairin Divan'ının gazeliyat bölümünde yer alan gazel nazım şeklindeki na'tlardır. Divan şiiri geleneğinde, hemen bütün nazım şekillerinde yazılmış örnekleri olmasına rağmen, kaside nazım şeklinde yazılmış na'tlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Tekke şairlerinin divanlarını ve na't ağırlıklı divanları dışta tutacak olursak, bir divanın gazeliyat bölümünde na't bulunması, hatta bu na'tların sayısının dörde ulaşması sık rastlanan bir durum değildir. Nâdirî Divanı, bu anlamda bir istisnâ teşkil etmekte; şairin gazel nazım şekli ile yazılmış na'tları, nadir şiir örnekleri olarak dikkat çekmektedir.

Nâdirî'nin gazel nazım şekli ile yazılmış na'tları, hem muhteva hem de üslûp bakımından dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Divan şiirindeki gazel şeklinde yazılmış na'tların bir kısmı, âşıkâne şiir özelliği gösterir; Hz. Peygamber için yazıldıkları ilk bakışta anlaşılır. Nâdirî'nin çalışmamıza konu olan gazellerinin na't oldukları, makta beyitlerinden başlayarak her beyitte açıkça bellidir. Şair bu gazellere doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e seslenerek başlar; bu gazellerde klasik na'tlara ait dil ve üslup özelliklerini kullanır. Na'tların genelinde sıklıkla yer alan ayet ve hadis iktibasları, Hz. Peygamber'e ait mucizeler, peygamber isimleri bu gazellerde de yer alır. Na't türündeki şiirlerin mihverini oluşturan Hakikat-i Muhammediyye düşüncesi, bu gazellere de hâkimdir. Klasik na'tların vazgeçilmez unsuru olan Hz. Peygamber'in kıyametteki üstünlüğünden ve şfaat yetkisinden bahsedilerek ondan şfaat istenmesi bu gazellerde de yer almakta, şair bu şiirleri Hz. Peygamber'in şfaatine nail olabilmek duasıyla sona erdirmektedir.

Nâdirî'nin gazel nazım şekli ile kaleme aldığı na'tlarda teşbih, hüsnütalil ve tenasüp sanatlarının çok başarılı örnekleri yer alır. Şair, kâinatın Hz. Muhammed hürmetine yaratıldığı düşüncesini sanat dilinin dolaylı ve çarpıcı karakterine büründürmek için hüsnütalillere, Hz. Peygamber'in manevi yüceliğini ortaya koyabilmek için ise teşbihlere başvurmuştur. Bu na'tlar, gazel nazım şeklinin özelliğine uygun olarak 7-9 beyit uzunluğundadır. Na'tlardan biri, müzeyyel gazel özelliği gösterir.

Nâdirî'nin gazel nazım şekli ile kaleme aldığı na'tlardan üçü; makta beyitlerinin benzerliği, aruz vezninin aynı kalıbı ile yazılmış olmaları, üsluplarındaki yakınlık gibi nedenlerle bir terkiib-i bendin farklı bendleri zannedilmiş; klasik na't mecmualarına ve bu mecmualar esas alınarak yapılan bazı ilmî çalışmalara terkiib-i bend olarak kaydedilmiştir. Ancak, Nâdirî Divanı'nın tenkitli neşrinden sonra, her birinin gazel biçiminde yazılmış müstakil na'tlar olduğu kesin olarak ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. (1351/1932). *Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l- İlbâs amme'stehera mine'l- Ehâdisi alâ Elsineti'n-nâs I-II*. Mektebetü'l-Kudsî, Beyrut.
- Ak, M. (2014). *Na'tların Tasavvufî Temelleri ve Na't Mecmuaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Altun, K. (2000). *Hüsn ü Aşk'ta Gece Nûr-ı Siyahtan Aydınlığa*, İlmî Araştırmalar, Sayı 10, ss. 9-18.
- Ayan, H. (1981). *Cevri Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1-2*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Bulut, H. İ. (2016). *Nübüvvetin İspatında Mucize*. Araştırma Yayınları, Ankara.
- Cebecioğlu, E. (2017). *Tasavvufî Bir İstilah Olarak Nokta-i Süveydâ*. İlahiyat Yayınları, Ankara.
- Demirci, M. (1997). *Hakikat-i Muhammediyye*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, ss. 179-180.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Döner, N. *Tasavvuf Kültüründe Hz. Peygamber Tasavvuru*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Gültekin, E. (2006). *Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- İbnu'l Mulğın Siracuddin Ebû Hafs Ömer b.Ali b.Ahmed. (1993). *Ğâyetü's-Sül fi Hasâisu'r-Rasûl*, (Thk.) Abdullah Bahruddin Abdullah, Beyrut.
- Karagöz İ. (2015). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kartal, A. (2001). *Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri*, Bilig, Sayı 19, ss. 69-119.
- Kavalcı, O. (1992). *Divan Şiirindeki Na'tlarda Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Kemikli, B. (2017). *Hikmet geleneğinin Mihveri Hakikat-ı Muhammediyye*, I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri, (Ed.) Ahmet Kartal, ss. 239-247, Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Koçak, Z. C. (2018). *Bulut Motifinin Arkaik Temelleri ve Hz. Peygamber'i Gölgeleyen Bulut Rivayetleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 59/1, ss. 183-202
- Koçın, A. (2009). *Divan Şiirinde Hz. İsa*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 19, ss. 69-104.
- Köksal, M. A. (1987). *İslam Tarihi*, C. 12, Şamil Yayıncılık, İstanbul.
- Kurnaz, C., Çeltik, H. (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Külekcî, N. (1985). *Ganîzâde Nâdirî Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri Divanı ve Şehnâme'sinin Tenkitli Metni*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Öğüt, S. (1994). *Ebtah*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 10, ss. 82-83.
- Pala, İ. (1998). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Süleyman Nahîfî. (2018). *Na't ve Mi'râciye Mecmuası (Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1211)*, (Haz.) Ahmet Tanyıldız, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şahin, E. (2017). *Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinde Nil Nehri*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı 19, ss 275-312.
- Şener, H. İ. (1986). *Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, ss. 147-160.
- Şener, H. İ. (1995). *Kaside-i Bürde Kaside-i Bür'e ve Su Kasidesi*. İrfan Kültür Eğitim Derneği Yayınları, İzmir.

- Tirmizî, Muhammed b. İsa. (1981). *Es-Sünen I-IV*. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tunç, S. (2005). *Divan Şiirinde Hz. İbrahim ve Ades (Mercimek) Kıssasına Dair*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 17, ss. 123-131.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Marifet Yayınları, İstanbul.
- Uzun, M. (1996). *Ganizâde Mehmed Nâdirî, TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 13, ss. 355-356.
- Yazıcı, İ. (2005). *Kur'an'a Göre Hz. İsa'nın Ref'i ile İlgili Ayetlerin Yorumlarının Tahlihi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 20, Sayı 20-21, ss 69-101.
- Yeniterzi, E. (1993). *Divan Şiirinde Na't*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Yeniterzi, E. (2002). *Türk Edebiyatında Na'ılara Dair Türkler*, (Ed.) H.C. Güzel, C. 11, ss. 762-767, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*. Enderun Kitabevi, İstanbul.